

УДК 327(330.4:479.24)

<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-31-7>

Ткаченко І.В.

<https://orcid.org/0000-0002-8276-3778>

СУЧАСНА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІКИ ЯК ЗДОБУТОК ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ АЛІЄВИХ

У статті досліджується становлення сучасної моделі азербайджанської економіки як результату зовнішньополітичного курсу, визначеного під час правління Гейдара та Ільхама Алієвих. Показано, що орієнтація на розбудову енергетичної держави, зовнішньополітичне позиціонування як надійного не лише видобувача, а й транзитера енергоресурсів мали вирішальний вплив на формування модерної азербайджанської держави. Методологія праці полягає у використанні історичного та проблемно-пошукового методів дослідження, що дає можливість критичного аналізу джерел, які розкривають ключові аспекти становлення модерної моделі економіки Азербайджану. Наукова новизна полягає у розширенні наукового уявлення про Південний Кавказ і його сучасного лідера – Азербайджану Алієвих.

Встановлено, що реалізація «контракту століття», розбудова мережі газу і нафтопроводів у ХХІ столітті сформували місце Азербайджану як регіональної енергетичної держави, основу економіки якої складає паливно-енергетичний комплекс. Підкреслюється зростаюча роль нафтової стратегії Азербайджану як основи подальшого розвитку держави після відновлення територіальної цілісності і повернення Нагорного Карабаху. Нафтова стратегія як основа зовнішньополітичного курсу держави Алієвих була спрямована на розвиток ключового сектору економіки і пошуку шляхів та ринків збуту енергоносіїв. Особливого значення набуває розвиток союзницьких відносин із Туреччиною і зростання впливу не лише на Південному Кавказі, але в першу чергу на європейському і світових ринках збуту енергоресурсів завдяки розширенню мережі нафто- і газопроводів і участі у спільних логістичних і інфраструктурних проектах.

Ключові слова: сучасна модель економіки Азербайджану, правління Гейдара та Ільхама Алієвих, нафтова стратегія, «контракт століття», розбудова мережі газу і нафтопроводів.

Для сучасного Азербайджану важко переоцінити ту роль і вплив на формування нової незалежної держави, яку мали і мають наслідки правління Гейдара та Ільхама Алієвих, правління яких триває понад 30 років, за які Азербайджан не лише подолав наслідки пострадянського транзиту і перехідного етапу до ринкової економіки, але й зміг повернути усі втрачені під час Першої карабаської війни території держави і стати значимо регіональною енергетичною державою. Значним чином цьому сприяла збалансована зовнішня економічна політика, основні риси якої були закладені під час правління Г. Алієва через реалізацію низки міжнародних угод, зокрема т. зв. «Контракту століття», що дало змогу Азербайджану подолати наслідки кризи 1990-х рр. і не потрапити у залежність від зовнішніх геополітичних гравців і міжнародних корпорацій.

Вагомий особистий внесок у становлення сучасного Азербайджану Г. Алієв зробив ще під час роботи на керівних постах за доби СРСР. Як фактично господар радянської АзРСР у 1969-1982 рр. він ніби форматував майбутню економіку незалежного Азербайджану – промисловість, сільське господарство, соціальну інфраструктуру, посилював науковий, культурний потенціал, формував систему власних відданих йому кадрів. В економіці він приділив значну увагу розвитку нафтової промисловості, яка стала основою економіки нової незалежної держави. Разом з тим необхідно зазначити, що йому вдалося зберегти суверенітет Азербайджану над енергетичним сектором економіки шляхом зваженої зовнішньої політики, в загальних рисах схожої на «багатовекторність» України під час правління Л. Кучми.

Ставши президентом Азербайджану 3 жовтня 1993 р., Г. Алієв не лише сприяв вирішенню перманентної кризи, а й став за 10 років свого президентства уособленням національного лідера держави. Основою його соціально-економічного дискурсу стала нафтогазова промисловість сходу нової незалежної держави, яка і визначила економічне майбутнє сучасного Азербайджану.

Питання зовнішнього курсу Азербайджану після здобуття незалежності висвітлюється у низці праць сучасних істориків, політологів і політичних експертів з регіону Південного Кавказу. Серед них монографії таких дослідників, як А. Гасанова [1] та Я. Магмудова [2], праці О. Дуднік [3], Е. Рагімова [4], О. Шабельникової [5], відомого російського історика С. Чернявського [6], М. Рагімлі [7], А. Кудряченка та В. Солошенко [8] та ін. Спільним у них є акцент на природних ресурсах Азербайджану, а саме покладах нафти і газу на суші та на шельфі Каспійського моря, які обумовили як швидкий розвиток економіки держави внаслідок підписання «Контракту сторіччя», так і можливості для підвищення її ролі і значення у світовому і регіональному масштабах. Зручне розташування і його потенційні вигоди для нової незалежної держави, тісний взаємозв'язок між станом розвитку економіки і фінансів та можливостями вирішення Карабаського конфлікту на користь Азербайджану також відмічається дослідниками як в Азербайджані, так і в інших пострадянських державах.

Початок правління Г. Алієва ознаменувався ключовою подією, яка обумовила майбутню модель азербайджанської економіки. Мова йде, насамперед, про угоду, так званий «Контракт століття», підписану у вересні 1994 р. в Баку між Азербайджаном та низкою найбільших транснаціональних корпорацій. Угода терміном на 30 років передбачала спільну експлуатацію нафтових і газових родовищ на Апшеронському півострові та в акваторії азербайджанського сектору в Каспійському морі [9].

Її було підписано 20 вересня 1994 р. в Баку в палаці «Гюлюстан». В основі угоди – контракт на розробку родовищ «Азері», «Чираг», «Гюнешлі», які знаходяться на глибині Каспійського моря на паях, складений на 4 мовах на

400 сторінках тексту. В «Контракті століття» брали участь 11 транснаціональних компаній (Amoco, BritishPetroleum, McDermott, UNOCAL, ГНКАР, «ЛУКОЙЛ», Statoil, ТРАО, Pennzoil, Ramco, Delta) із 8 країн (Азербайджан, США, Велика Британія, Росія, Туреччина, Норвегія і Саудівська Аравія) і його укладання відкривало шлях для підписання ще 26 угод з 41 нафтовою компанією, які представляли 19 країн світу. Після підписання «Контракту століття» його учасники створили робочі структури – Керівний комітет, Азербайджанську міжнародну операційну компанію (АМОК) і Консультативну раду. Дані структури почали діяти після набуття чинності правових повноважень, тобто після підписання президентом Азербайджану 2 грудня 1994 р. особливого розпорядження. В грудні 1994 р. угоду було ратифіковано Мілі Меджлісом [10, с. 150].

Реалізація «Контракту століття» вперше в історії дала Азербайджану доступ до прямого управління нафтогазовими ресурсами Каспійського моря. За даними порталу президента Азербайджанської республіки І. Алієва до кінця 2023 р. в розробку блоку «Азері-Чираг-Гюнешлі» було інвестовано приблизно 43,4 мільярди доларів США, з цього блоку було видобуто 580 мільйонів тон нафти, а також 55 мільярдів кубометрів супутнього газу, який було передано уряду Азербайджану [11]. Важливим для розвитку нафтогазового сектору як основи азербайджанської моделі розвитку стало налагодження дієвого контакту з міжнародними видобувними корпораціями, урядами США, ЄС, а також реалізація низки спільних проєктів у галузі будівництва нафтопроводів і газопроводів, насамперед з Туреччиною, яка стала основним союзником Азербайджану у сфері «трубопровідної дипломатії» та державної безпеки.

Значення цієї епохальної для сучасного Азербайджану угоди навряд чи можна переоцінити. Нова незалежна держава, яка зіткнулася з типовими для усіх пострадянських країн викликами, обтяженими невдалою війною за Нагорний Карабах, отримала свій шанс на стабільний розвиток і майбутнє завдяки зовнішньополітичній активності Г. Алієва і азербайджанського уряду, які завдяки багатоваріантній експортній стратегії сприяли залученню прямих іноземних інвестицій у паливно-енергетичний комплекс, які мали вирішальний опосередкований вплив на розвиток держави у цілому. Красномовним є той факт, що до 1993 р. в азербайджанську економіку не було залучено жодних іноземних інвестицій, то вже протягом 1994-2000 рр. в державі було освоєно 5,5 мільярдів доларів США прямих іноземних інвестицій, зокрема 3,3 мільярдів доларів США (60%) спрямовані в нафтовий сектор, а 2,2 млрд. доларів – на розвиток інфраструктури та інших галузей економіки. Зі сторони спільних чи повністю іноземних підприємств, працюючих в Азербайджані, в економіку країни було вкладено понад 1,8 млрд. доларів США, до того ж майже третина цієї суми була освоєна в нафтовому секторі, 20,9% в будівництві, 17,4% – в сфері торгівлі і послуг, 23,9% витрачені на розвиток транспорту та зв'язку [12].

В економічному плані вагомі іноземні інвестиції забезпечили формування сучасної моделі економіки Азербайджану, основу якої складає видобувна промисловість. Разом з тим правління Г. Алієва сприяло розвитку суміжних з нафтогазовим секторів економіки та інших, для яких зовнішньополітична активність керівництва держави відкрила можливість для все більш активних інвестицій. З 1994 р. у Азербайджана з'явилися відсутні раніше золотовалютні резерви і можливість здійснювати власну інвестиційну політику, що прискорило процес інтеграції Азербайджану у світове співтовариство.

Для акумуляції постійно зростаючих прибутків від торгівлі нафтою і газом було створено Державний Нафтовий фонд Азербайджанської Республіки [13, с. 14]. Відповідне рішення було прийнято президентом Г. Алієвим 29 грудня 1999 р. і саме воно дало змогу не лише накопичувати надприбутки, отримані від торгівлі нафтою і газом, але й спрямувати їх на реалізацію амбітних інфраструктурних проєктів, метою яких було перетворення Азербайджану з лише видобувної ще й на логістичну енергетичну державу.

Реалізація амбітних цілей, закладених у «Контракт століття», потребувала не лише співпраці із вказаними вище транснаціональними корпораціями, які стали головними інвесторами енергетичних проєктів Азербайджану, але й налагодження міжнародного співробітництва у сфері торгівлі і забезпечення поставок енергоносіїв на світові ринки.

Близькість етнічного походження, спільні інтереси у міжнародних логістичних проєктах, наявність спільного історичного ворога у особі Вірменії перетворило незалежний Азербайджан у союзника ердоганівської Туреччини. Цьому зближенню сприяло прагнення Азербайджану максимально широко реалізувати свою зовнішньополітичну концепцію «трубопровідної дипломатії», а кінцевою точкою багатьох азербайджанських нафто- і газопроводів були саме турецькі порти.

Розширення мережі нафтопроводів активно впроваджувалося з другої половини 90-хх рр. ХХ ст.: так, з кінця 1997 р. азербайджанська нафта експортується по трубопроводу Баку-Новоросійськ; в 1999 р. було прокладено і здано в експлуатацію нафтопровід із Баку в інший чорноморський порт – Супсу. В грудні 1999 р. на світові ринки було виведено перший танкер, навантажений азербайджанською нафтою; в 2002 р. зусиллями Г. Алієва було закладено початок передбаченого «Контрактом століття» основного експортного нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан, реалізація якого до того часу виглядала малоімовірною. Будівництво трубопроводу, який мав ключове значення для розвитку економіки Азербайджану, стало важливим кроком у перетворенні держави в енергетичний коридор. 25 травня 2005 р., вже за правління І. Алієва, відбулася церемонія відкриття нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан, а транспортування нафти по ньому в турецький порт Джейхан почалося в 2006 році. В цілому поставки азербайджанської нафти з Каспійського моря забезпечують нафтопроводи Баку-Новоросійськ (1347 км),

Баку-Супса (833 км) та Основний експортний нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан (1768 км) [11].

Для продовження стратегії розбудови енергетичної держави велике значення мала затверджена Указом Президента І. Алієва від 27.09.2004 № 128 «Довгострокова стратегія управління нафтовими і газовими доходами (2005-2025 рр.). Стратегія спрямована на розвиток ненафтового сектору економіки, широкомасштабний розвиток інфраструктури, підвищення обороноздатності держави, реалізацію заходів, пов'язаних із переоблаштуванням звільнених територій та повернення вимушених переселенців у місця їх проживання.

Вона була прийнята уже під час правління Ільхама Алієва, який змінив на посту президента Азербайджану свого батька Гейдара Алієва у 2003 році. У своїй інаугураційній промові 31 жовтня 2003 р. він зауважив, що основою економіки і зовнішньополітичного курсу Азербайджану є реалізація його нафтової стратегії. «Розпочата в 1994 р. Гейдаром Алієвим нова нафтова стратегія принесла Азербайджану вагомі успіхи. Після підписання «Контракту століття» ця стратегія здійснюється вже 9 років. Завдяки цьому Азербайджан достатньо ефективно постачає на світові ринки свої нафтові і газові ресурси. Азербайджан дуже успішно співробітничает в належному йому секторі Каспійського моря з іноземними компаніями. В нафтову промисловість вкладено інвестиції в обсязі десяти мільярдів доларів. Відкрито десятки тисяч нових робочих місць, впродовж короткого строку створені бурові установки, платформи, нафтопроводи, нафтові термінали і інша необхідна нашій країні інфраструктура». Говорячи про успіхи держави Г. Алієва, його наступник впевнено заявив, що «Азербайджан перетвориться у майбутньому в дуже багату і могутню державу. Продовжуючи нафтову стратегію, ми за короткий час досягнемо різностороннього розвитку нашої країни. Зокрема, велика увага буде приділена ненафтовому сектору. Будуть введені в експлуатацію нові заводи, фабрики. Готується план заходів із розвитку підприємництва, програма економічного розвитку в Азербайджані. Ця багатогранна програма дасть змогу за короткий час перетворити Азербайджан на могутню державу. У нас є всі можливості – природні ресурси, людський потенціал, а головне, – воля народу. Усі ми, об'єднавши і консолідувавши свої зусилля, перетворимо Азербайджан у багату, могутню державу» [13].

Президентські вибори 2003 року і перемога у них сина Гейдара Алієва Ільхама Алієва мали виключно позитивний ефект на розвиток Азербайджану і його моделі економіки, заснованій на реалізації нафтогазової стратегії. Економіка держави хоча і опинялася у залежності від ціни на енергоресурси на світових ринках, але все ж стрімко зростала у 00-х рр. ХХІ ст., зважаючи на стрімке збільшення ціни на нафту на зовнішніх ринках, що лише утверджувало безпрецедентну роль клану Алієвих у суспільному житті і нівелювало опір встановленню його одноосібної диктатури завдяки серйозним успіхам у розбудові експортно орієнтованої моделі економіки нової незалежної держави,

яку забезпечили багатомільярдні прибутки від торгівлі нафтою та газом і постійна розбудова нафтогазової інфраструктури і трубопроводів.

Отримані кошти направлялися на реалізацію низки масштабних проєктів, інфраструктурні і соціальні перетворення. Урядами і президентами Азербайджану було затверджено і реалізовано низку державних програм і стратегій розвитку держави, направлені на розвиток промисловості, нафтогазового сектору, розвиток людського капіталу тощо. Серед них необхідно згадати «Державну програму з підтримки малого і середнього підприємництва в Азербайджанській Республіці (1997-2000 рр.)», «Державну програму з розвитку малого і середнього підприємництва в Азербайджанській Республіці (2002-2005 рр.)», «Державну програму з розвитку машинобудівної індустрії в Азербайджанській Республіці (2002-2005 рр.)», «Державну програму з розвитку аграрного сектору в Азербайджанській Республіці (2002-2006 рр.)», «Концепцію демографічного розвитку Азербайджанської Республіки», «Державну програму з розвитку туризму в Азербайджанській Республіці в 2002-2005 рр.», «Державну програму з соціально-економічного розвитку регіонів Азербайджанської Республіки (2004-2008 рр.) [13] та низку інших програмних документів, реалізація яких стала можливою завдяки розбудові потужного нафтогазового сектору економіки, реалізації ряду проєктів, направлених на збільшення експорту енергоносіїв.

Як Г. Алієв, так і його наступник І. Алієв, не приховували, що за прикладом Росії Азербайджан використовував нафту і газ як політичний інструмент – після підписання в 1999 р. в Лондоні договору про створення міжнародного консорціуму для будівництва нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан президент Азербайджану заявив, що «через цей нафтопровід буде надходити не нафта, а політика» [15].

Вихід на преміальний європейський ринок потребував не лише розбудови нафтогазової інфраструктури і будівництва експортних трубопроводів, але й руху в напрямку інтеграції до європейських структур і видимості демократичних процесів у державі.

З початку незалежності Азербайджану європейський інтеграційний вектор став одним із найважливіших для нової незалежної держави. Істотну роль відіграло й те, що ЄС став не лише новим ринком збуту, а й орієнтиром у пошуках стабільності, життєвих норм і цінностей, що було особливо необхідним в умовах повоєнної розрухи і хаосу.

Відносини Азербайджану та ЄС починаються з 1993 р., коли Азербайджан висловив зацікавленість у встановленні відносин з Євросоюзом і почав планування контактів в різноманітних галузях, насамперед енергетичній. Нормативно-правова база відносин ЄС та Азербайджану була започаткована 22 квітня 1996 р., коли в Люксембурзі було підписано двосторонню угоду про партнерство і співпрацю.

У 2006 р. було підписано документ про прийняття Плану дій ЄС–Азербайджан в рамках Європейської політики сусідства на найближчі 5 років. Найважливішим напрямом співпраці в ньому необхідно визнати посилення двостороннього співробітництва сторін в галузі енергетики і регіонального енергетичного і транспортного сполучення. Адже для ЄС Азербайджан поступово ставав дедалі більшим постачальником енергоресурсів, диверсифікація постачання яких мала забезпечити ЄС від залежності від одного постачальника, який міг би використати енергоносії в якості інструменту політичного тиску.

Таким чином, головну роль у відносинах ЄС і Азербайджану відіграють контакти в галузі економіки, насамперед у сфері енергетики. У відповідності із завданнями цього напрямку 7 листопада 2006 р. між ЄС та Азербайджаном був підписаний Меморандум про взаєморозуміння, метою якого стало формування енергетичного партнерства між ними. Як результат, 8 травня 2009 р. Європейський Союз підписав спільну декларацію по проекту будівництва газопроводу «Набукко» з Азербайджаном, Грузією, Туреччиною та Єгиптом [16, с. 48].

Паралельно з нафтовими, Азербайджан активно розвивав і розвиває газові інфраструктурні та видобувні проекти. Введення в експлуатацію гігантських газових родовищ «Шахденіз», «Умід» та «Апшерон» в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. перетворило Азербайджан на крупного експортера природного газу, обсяги експорту якого постійно зростають, починаючи з приходом до влади І. Алієва в 2003 р.

Нові експортні можливості Азербайджану дістали схвалення не лише в ЄС як головному споживачеві енергоресурсів Каспію, але і США, політика яких у Каспійському регіоні спрямована, перш за все, на створення нової архітектури трубопроводів, які поставлятимуть вуглеводні Каспію в Європу у обхід Російської Федерації та Ірану, а також на створення бар'єрів на шляху надходження вуглеводнів Центральноазійського регіону в Китай [5, с. 108-109].

Азербайджан послідовно реалізовував кроки, які дослідники часто називають енергетичною чи трубопровідною дипломатією, яка стала ключовим аспектом зовнішнього курсу держави, зокрема й економічного. Розуміючи, що сировину необхідно не лише видобути, але й доставити кінцевому споживачу, Азербайджан у ХХІ ст. направив свої зусилля на розбудову мережі газопроводів, які дозволяють йому експортувати десятки мільйонів тон нафти і десятки мільярдів кубометрів природного газу.

Азербайджан є одним із ініціаторів проекту «Південного газового коридору». Першими до нього приєдналися Туреччина і Грузія, потім Італія, Греція, Болгарія, Албанія, Боснія, Хорватія і Чорногорія. Загалом для поставок на європейські ринки була побудована низка нових трубопроводів: у 2007 р. введено в експлуатацію газопровід Баку–Тбілісі–Ерзурум; у 2012 р. між Азербайджаном і Туреччиною підписано угоду по проекту TANAP

(Трансанатолійський газопровід); у 2013 р консорціум «Шахденіз» обрав проект ТАР (Trans-Adriatic-Pipeline), що з'єднує кордон Туреччини з півднем Італії, для поставок в Європу азербайджанського газу, який буде транспортуватися по газопроводу TANAP. Ці проекти, поєднуючи родовище «Шахденіз» з півднем Італії, дозволяють реалізувати проект «Південний газовий коридор».

Важливу роль у збереженні і примноженні експортних потужностей Азербайджану і розробки нових родовищ нафти і газу на шельфі Каспійського моря мало продовження терміну дії «Контракту століття» у 2017 році. Згідно нових домовленостей Азербайджан і міжнародний консорціум нафтових компаній домовилися пролонгувати спільну розробку нафтових родовищ азербайджанського сектору Каспію до 2050 року. Оператор проекту – британська корпорація BP, а в новій угоді про розподіл продукції Державна нафтова компанія Азербайджанської Республіки (SOCAR) збільшила свою частку з 11 до 25%. Згідно з угодою обсяг інвестицій до 2050 р. має перевищити 40 мільярдів дол. США, при цьому Державний нафтовий фонд Азербайджану отримує бонус у розмірі 3,6 мільярдів дол. США [17].

Реалізація нафтової стратегії, розбудова партнерських відносин з ЄС, США Грузією та Туреччиною не лише дали змогу Азербайджану укріпити свої позиції як надійного виробника і постачальника енергоресурсів на світові ринки, але й значно розширили геополітичний вплив нової незалежної держави. Модель економіки, у основу якої покладено паливно-енергетичний комплекс як локомотив і рушійну силу всієї економіки і державних фінансів, на прикладі Азербайджану показала свою ефективність. Реалізація енергоресурсів, залучення Туреччини в якості і надійного економічного партнера і військового союзника дозволили Азербайджану повернути втрачені території і Нагорний Карабах, відновивши таким чином свою територіальну цілісність.

Варто погодитися із словами М. Рагімлі, що «Азербайджанська республіка у своїй зовнішній політиці всі свої кроки співвідносить з прагненням укріплення суверенітету», а опорою успішного просування азербайджанської моделі побудови успішної пострадянської держави є не лише нафтогазовий сектор, але й інші галузі економіки, завдяки яким у 2010-х рр. «було модернізовано практично всю інфраструктуру, побудовані 6 міжнародних аеропортів, 26 електростанцій. Економіка Азербайджану за ці десять років зросла на 300%, різко зменшилась бідність і безробіття»[7, с. 147].

Заслуга в цьому, попри певний авторитаризм, притаманний азійській моделі побудови влади, належить у першу чергу І. Алієву як гідному продовжувачу справи свого батька. Завдяки йому і зваженим політичним рішенням економічне зростання держави і, як наслідок, активна розбудова збройних сил стали дієвими чинниками вирішення територіального конфлікту з Вірменією на свою користь. Азербайджан зміг скористатися як внутрішніми проблемами Вірменії, так і зміною російської політики щодо неї. Воєнний альянс із

Туреччиною, який логічно постав як наслідок успішної економічної та інфраструктурної взаємодії, дозволив не лише розгромити карабаських вірмен, але й нейтралізувати фактор РФ, яка у 2022 р. лише спостерігала за зникненням першої гарячої точки пострадянського простору, яка виникла ще в 90-х рр. XX ст. і не мала іншого розв'язання, крім як воєнним шляхом.

Перемога у Карабаській війні відкрила перед Азербайджаном цілу низку нових можливостей, реалізація яких здатна ще більше посилити його роль як лідера Південного Кавказу. Відбулося відкриття усіх транспортних комунікацій у регіоні, який до того перебував під вірменським контролем і не мав жодних шансів на реальний розвиток. А зі здійсненням проекту Зангезурського коридору, який дозволить з'єднати Азербайджан не лише з Нахічеванською автономною республікою, а й з Туреччиною, з'являться нові можливості для співробітництва в інтересах не лише Азербайджану, але й усього прилеглому регіону. Варто погодитися із А. Кудряченком і В. Солошенко, що Азербайджан перетворився на локомотив регіональної економіки та одного з найбільш надійних партнерів енергетичної безпеки широкого кола країн двох континентів [8, с. 172].

Важливим наслідком другої карабаської війни 2020 р. стало підписання 2 лютого 2021 р. І. Алієвим документа стратегічного значення – «Національних пріоритетів соціально-економічного розвитку: Азербайджан 2030», який передбачав реалізацію 5 пріоритетів:

- Конкурентоспроможна економіка, що стійко розвивається;
- Динамічне, інклюзивне і засноване на соціальній справедливості суспільство;
- Конкурентний людський капітал і простір сучасних інновацій;
- Велике повернення на звільнені від окупації території;
- Чисте навколишнє середовище і країна «зеленого росту» [18].

У розпорядженні Президента Азербайджанської Республіки про утвердження цих пріоритетів зазначено, що «зростаюча економічна міць дозволила Азербайджану стати ініціатором крупних проєктів, здатних змінити економіку Південного Кавказу і прилеглих до нього регіонів. Як локомотив регіональної економіки, країна перетворилася в одного з надійних партнерів енергетичної безпеки світу. Все це підвищило економічну роль Азербайджану в регіоні, заклало міцну основу його стійкості до зовнішніх впливів і відновлення суверенітету як незалежної держави. ...ці досягнення трансформувалися у історичну перемогу, яка увінчалася звільненням наших земель від окупації і відновлення територіальної цілісності» [19].

Хоча серед цих пріоритетів не згадано енергетичний сектор держави, цілком очевидно, що їх реалізація була і є цілком залежною від стану справ у ньому, адже нафта і газ, їх продаж та доставка кінцевим споживачам є основою буття сучасного Азербайджану, а також фундаментом згаданої вище історичної перемоги.

Свідченням цього є те, що Азербайджан невпинно продовжує розбудовувати власну модель енергетичної держави через розширення мережі доставки енергоресурсів і збільшення обсягу їх експорту, в першу чергу в ЄС. Орієнтація на Євросоюз вчергове знайшла своє відображення у Меморандумі про стратегічне партнерство з ЄС в сфері енергетики, підписаному за результатами зустрічі Ільхама Алієва та голови Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн 18 липня 2022 р. у Баку. Виступаючи із заявою за результатами зустрічі президент Азербайджану зазначив, що «енергетичні проєкти, ініційовані Азербайджаном, повністю змінили енергетичну карту Європи» [20].

Як результат, обсяг експорту азербайджанського газу за підсумками 2024 р. становитиме 25 мільярдів кубометрів, із них 13 мільярдів – до Європи, повідомив президент Азербайджану І. Алієв під час виступу на круглому столі «Енергетика і взаємозв'язок», який відбувся у межах 4-го саміту «Європейського політичного союзу» в Оксфорді в липні 2024 р. [21]. У перспективі Азербайджан постачатиме на світові ринки понад 30 мільярдів кубометрів газу, що робить його одним із найбільших постачальників газу. До цього необхідно додати понад 40 мільйонів тон нафти, перспективи видобування якої на шельфі Каспійського моря покращуються разом із розвитком нових технологій видобування, доступ до яких Азербайджан має через налагоджені зв'язки як з виробниками бурового устаткування, так і завдяки системі міжнародного співробітництва, вибудованої за 30 років правління Г. та І. Алієвих на чолі незалежної держави.

Нафтова стратегія як основа зовнішньополітичного курсу держави Алієвих була спрямована на розвиток ключового сектору економіки і пошуку шляхів та ринків збуту енергоносіїв. Її реалізація незалежним Азербайджаном, налагодження партнерських відносин з США, ЄС, Грузією та Туреччиною як основним воєнним і логістичним партнером дозволили реалізувати основну мету Азербайджану у сфері економіки і її забезпечення фінансовим ресурсом – побудувати власний нафтогазовий комплекс, практично вирішити питання з легалізацією прав на власний сектор Каспійського моря, створити потужну трубопровідну інфраструктуру, вирішити долю Нагорного Карабаху на власну користь та посісти чільне місце у світовій торгівлі і доставці енергоресурсів.

Така модель економіки, безперечно, дуже залежна від попиту на енергоносії та їх ціну, можливості безпечної доставки кінцевим споживачам, що і засвідчила зокрема криза 2008 р. Однак в умовах Азербайджану початку 90-х рр. ХХ ст. вона була безальтернативною. Г. та І. Алієву вдалося конвертувати наявність значних запасів енергоресурсів в економічні і геополітичні дивіденди, що і стало запорукою успішного соціально-економічного розвитку, відновленню територіальної цілісності і вирішення питання повернення Нагорного Карабаху, яке впродовж 30 років було головним завданням нової незалежної держави. Невідомо, наскільки експортно орієнтована економіка буде ефективною в подальшому, з урахуванням розвитку

нових технологій і переходу світових геополітичних лідерів до шостого технологічного укладу, але сучасний Азербайджан є доволі успішною державою і безперечним лідером у регіоні Південного Кавказу, у чому величезна заслуга зовнішньополітичного курсу Алієвих і їх зважених рішень щодо розширення ролі і значення Азербайджану як регіонального лідера і надійного експортера енергоресурсів.

Список використаних джерел та літератури

1. Гасанов А. Политика национального развития и безопасности Азербайджанской Республики. Баку, «Zerdabi LTD» ММС, 2014. 672 с.
2. Магмудов Я. Переможний хід ідей Гейдара Алієва. К., 2013. 260 с.
3. Дуднік О. Особливості та специфіка зовнішньої політики Республіки Азербайджан в роки незалежності. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/04/dudnik.htm>
4. Рагімов Е. Особливості політичної модернізації в Азербайджані. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 53-59.
5. Шабельникова О. Основные приоритеты внешней политики Азербайджанской Республики. *Внешняя политика новых независимых государств: Сборник* / Отв. ред. Б.А. Шмелёв. М.: ИЭ РАН, 2015. 240 с.
6. Чернявский С. «Великий шелковый путь» и интересы России. *Мировая экономика и международные отношения*. 1999. № 6. С. 95–98.
7. Рагімлі М. Європейський аспект зовнішньої політики Азербайджану. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2020. Вип. 37. С. 141-149.
8. Кудряченко А., Солошенко В. Азербайджанська республіка: засади успішних трансформаційних перетворень. *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 4 (16). С. 155-174.
9. Становление и формирование политических отношений между Азербайджанской республикой и США в 90-е годы XX века. URL: <https://articlekz.com/article/10853>
10. Ализаде И. Независимый Азербайджан и «Контракт века» – торжество разума Гейдара Алиева. *Вестник КазНУ. Серия историческая*. 2017. № 1 (84). С. 147-153.
11. Нефтяной сектор. URL: <https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/contract>
12. Ибрагимова Д. Нефтяная стратегия Гейдара Алиева – основа независимости Азербайджана. URL: https://www.anl.az/down/meqale/kaspi/kaspi_oktyabr2009/93324.htm
13. Инаугурационная речь Президента Азербайджанской Республики Ильхама Гейдар оглу Алиева – 31 октября 2003 года. URL: <https://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>
14. Самедзаде З. Стратегия развития экономики Азербайджана. *Економіст*. 2013. № 5. С. 11-15.
15. Ахундова А. Основные направления транснационализации нефтегазовой отрасли Азербайджана. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/719>
16. Гусейнов Ф. Азербайджан в геополитической стратегии Европейского Союза. *Кавказ & Глобализация*. 2010. Т.4., вып. 3-4. С. 40-52.
17. Азербайджан продлил «Контракт века» еще на 25 лет. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-41264960>
18. «Азербайджан 2030»: Что обещают национальные приоритеты социально-экономического развития. URL: <https://1news.az/news/20210203015609131-Azerbaidzhan-2030-Chto-obeshchayut-natsionalnye-prioritety-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya>
19. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об утверждении «Национальных приоритетов социально-экономического развития: Азербайджан 2030». URL: <https://president.az/ru/articles/view/50474>
20. Азербайджан и ЕС подписали меморандум о стратегическом партнерстве в сфере энергетики. URL: <https://www.aa.com.tr/мир/азербайджан-и-ес-подписали-меморандум-о-стратегическом-партнерстве-в-сфере-энергетики/2639431>

21. Експорт газу з Азербайджану у 2024 р. становитиме 25 млрд. куб. м. URL: <https://news.finance.ua/ua/eksport-hazu-z-azerbaydzhanu-u-2024-r-stanovytytyme-25-mlrd-kub-m>

References

1. Hasanov, A. (2014). *Politika natsyonalnogo razvitiya i bezopasnosti Azerbaidzhanskoj Respubliki* [National Development and Security Policy of the Republic of Azerbaijan]. Baku, “Zərdabi LTD” MMC. [In Russian].
2. Mahmudov, Ya. (2013). Peremozhnyi khid idei Heydara Aliieva [The victorious march of Heydar Aliyev’s ideas]. Kyiv. [In Ukrainian].
3. Dudnik, O. Osoblyvosti ta spetsyfika zovnishnoi polityky Respubliky Azerbaidzhan v roky nezalezhnosti [Peculiarities and specifics of the foreign of the Republic of Azerbaijan during the years of independence]. [Online]. Available from: <http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/04/dudnik.htm> [In Ukrainian].
4. Rahimov, E. (2008). Osoblyvosti politychnoi modernizatsii v Azerbaidzhani [Peculiarities of political modernization in Azerbaijan]. *Politychnyi menedzhment* [Political management], 5, pp. 53-59. [In Ukrainian].
5. Shabelnikova, O. (2015). Osnovnye priorytety vneshnei politiki Azerbaidzhanskoj Respubliki [The main priorities of the foreign policy of the Republic of Azerbaijan]. *Vneshniaia politika novykh nezavisimykh gosudarstv: Sbornik* [Foreign Policy of the Newly Independent States: Collection] / Ed. B.A. Shmelev. Moscow: IE RAN. [In Russian].
6. Cherniavskii, S. (1999). “Velikiishelkovyi put” I interesy Rossii [“The Great Silk Road” and Russian Interests]. *Mirovaya ekonomika I mezhdunarodnye otnosheniya* [World Economy and International relations], 6, pp. 95–98. [In Russian].
7. Rahimli, M. (2020). Yevropeyskyi aspekt zovnishnoi polityky Azerbaidzhanu [The European Aspect of Azerbaijan’s Foreign Policy]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina, seriia “Pytannia politolohii»* [Bulletin od the V.N. Karazin KhNU, series “Issues of Political Science”], 37, pp. 141-149. [In Ukrainian].
8. Kudriachenko, A., Soloshenko, V. (2021). Azerbaidzhanska respublika: zasady uspishnykh transformatsiinykh peretvoren [The Republic of Azerbaijan: Principles of Successful Transformations]. *Problemy vsesvitnoi istorii* [Problems of World History], 4 (16), pp. 155-174. [In Ukrainian].
9. Stanovleniye i formirovaniye politicheskikh otnoshenii mezhdru Azerbaidzhanskoj respublikoi i SShA v 90-e gody XX veka [Formation and development of political relations between the Republic of Azerbaijan and United States in the 90th of the XXth century]. [Online]. Available from: <https://articlekz.com/article/10853> [In Russian].
10. Alizade, Y. (2017). Nezavisimyi Azerbaidzhan i “Kontrakt veka” – torzhestvo razuma Geidara Aliyeva [Independent Azerbaijan and the “Contract of the Century” – the triumph of Geydar Aliyev’s mind]. *Vestnik KazNU. Seriia istoricheskaiia* [KazNU Bulletin. Historical Series], 1, (84), pp. 147-153. [In Russian].
11. Neftianoi sector [Oil Sector]. [Online]. Available from: <https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/contract> [In Russian].
12. Ibragimova, D. Neftianaia strategiia Geidara Aliyeva – osnova nezavisimosti Azerbaidzhana [Geidar Aliyev’s oil strategy – the basis of Azerbaijan’s independence]. [Online]. Available from: https://www.anl.az/down/meqale/kaspi/kaspi_oktyabr2009/93324.htm [In Russian].
13. Inauguratsionnaia rech Prezidenta Azerbaidzhanskoj Respubliki Ilkhama Geidaroglu Aliyeva – 31 oktiabria 2003 goda [Inauguration speech of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Geydaroglu Aliyev – October 31, 2003]. [Online]. Available from: <https://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html> [In Russian].

14. Samedzade, Z. (2013). Strategiiia razvitiia ekonomiki Azerbaidzhana [Strategy for the development of the economy of Azerbaijan]. *Ekonomist* [The Economist], 5, pp.11-15. [In Russian].
15. Akhundova, A. Osnovnye napravleniia transnatsionalizatsii neftegazovoi otrasli Azerbaidzhana [Main directions of transnationalization of the oil and gas industry of Azerbaijan]. [Online]. Available from: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/719> [In Russian].
16. Guseinov, F. (2010). Azerbaidzhan v geopoliticheskoi strategii Yevropeiskogo Soyuza [Azerbaijan in the geopolitical strategy of the European Union]. *Kavkaz&Globalizatsiia* [Caucasus&Globalization], V. 4., No. 3-4, pp. 40-52. [In Russian].
17. Azerbaidzhan prodlyl “Kontrakt veka” eshchena 25 let [Azerbaijan extends Contract of the Century for another 25 years]. [Online]. Available from: <https://www.bbc.com/russian/news-41264960> [In Russian].
18. “Azerbaidzhan 2030”: Chto obeshchaiut natsionalnyie prioritye sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia [Azerbaijan 2030: What do national priorities for socio-economic development promise?]. [Online]. Available from: <https://1news.az/news/20210203015609131-Azerbaidzhan-2030-Chto-obeshchayut-natsionalnye-prioritye-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya> [In Russian].
19. Rasporiazheniye Prezidenta Azerbaidzhanskoi Respubliki ob utverzhdenii “Natsionalnykh priorityetov sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia: Azerbaidzhan 2030” [Order of the President of the Republic of Azerbaijan on approval of the “National Priorities of Socio-Economic Development: Azerbaijan 2030”. [Online]: Available from: <https://president.az/ru/articles/view/50474> [In Russian].
20. Azerbaidzhani ES podpisali memorandum o strategicheskompartmentorstve v sfereenergetiki [Azerbaijan and the EU signed a memorandum on strategic partnership in the energy sector]. [Online]: Available from: <https://www.aa.com.tr/myr/azerbaidzhan-y-es-podpysaly-memorandum-o-strategycheskom-partnerstve-v-sfere-enerhetyky/2639431> [In Russian].
21. Eksport hazu z Azerbaidzhanu u 2024 r. stanovytye 25 mlrd. kub. m. [Export of gas from Azerbaijan in 2024 will reach 25 billion cubic meters]. [Online]. Available from: <https://news.finance.ua/ua/eksport-hazu-z-azerbaydzhanu-u-2024-r-stanovytye-25-mlrd-kub-m> [In Ukrainian].

Tkachenko I. The Modern Azerbaijani Economic Model as an Achievement of the Foreign Policy of the Aliyev State.

The article examines the foundation of the modern model of the Azerbaijani economy as a result of the foreign policy course determined under the reign of Heydar and Ilham Aliyev. It is shown that the focus on the development of the energy state, foreign policy positioning as a reliable not only producer but a transitor of energy resources too had a decisive influence on the formation of a modern Azerbaijani state. The methodology of the work consists in the use of historical and problem-finding research methods, which allow for a critical analysis of sources that reveal key aspects of the formation of the modern model of the economy of Azerbaijan. The scientific novelty lies in expanding the scientific understanding of the South Caucasus and its modern leader – the Aliyevs Azerbaijan.

It has been determined that the implementation of the “Contract of the century”, the development of the network of gas and oil pipelines in the 21st century determined the role of Azerbaijan as a regional energy state, the basis of whose economy is the fuel and energy complex. It is emphasized the growing role of Azerbaijan’s oil strategy as of the basis for the further development of the state after the restoration of territorial integrity and the return of Nagorno-Karabakh. The oil strategy, as the basis of the foreign policy of the Aliyev state, was aimed at developing a key sector of the economy and finding ways and markets for energy sales. Of particular importance is the development of allied relations with Turkey and the growth of influence not only in the South Caucasus but primarily in the

European and global energy markets through the expansion of the oil and gas pipeline network and participation in joint logistics and infrastructure projects.

Keywords: *the modern model of the economy of Azerbaijan, the rule of Heydar and Ilham Aliyev, oil strategy, “The Contract of the century”, the development of a network of gas and oil pipelines.*